

MODERNLEŞME KURGUSU OLARAK AİLENİN TÜRK ROMANINA YANSIMASI

Ömer TORLAK*

ÖZET

Taklit yoluyla batılılaştığı gözlenen Türk modernleşmesinin başlangıcı Tanzimat ve Meşrutiyete kadar uzanmaktadır. Batılı değerlerin, toplumsal yapı ve değerlerle uyumuna bakılmaksızın taklit edilmeye başlanması bu döneme rastlamaktadır. Bu dönemden günümüze kadar toplumsal yapıdaki aile, akrabalık ilişkileri, alışveriş ve tüketim kalıpları ve hayat tarzına ilişkin ciddi dönüşümler gözlenmiştir. Bu bağlamda gazete, dergi, mağaza vitrinleri vb. etkenler kadar romanların da çok önemli bir araç olduğu görülmektedir. Kitle iletişim araçlarının yaygın olması, popüler kültürün henüz toplumsal hayata yansımadağı ve kısmen gazetenin iletişim aracı olarak kullanıldığı Osmanlı toplumunda Batılılaşma hayalinde roman oldukça önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal yapıyı dönüştürmenin gerçek anahtarının aile olduğu bilindiğinden çalışma Türk modernleşmesi bağlamında romanda kurgulanmış aileden roman kurgusu olarak aileye doğru bir dönüşümden söz edilip edilemeyeceği üzerine odaklanmaktadır. Bu temel sorunsal yanında Türk modernleşmesi bağlamında, romanda kurgulanmış ailenin toplumsal yansımaları ve modernleşme açısından etkileri popüler kültür araçlarının yaygınlaşması ile azalıp azalmadığı da araştırılmaktadır. Kavramsal düzeyde ve döneme ilişkin romanlar üzerinden genel olarak yapılan çözümleme

---

* Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF, İşletme Bölümü. omertorlak@gmail.com

sonucunda, Türk romanında kurgulanmış ailenin modernleşme aracı olarak kullanıldığı ve romandaki kurgu aile üzerinden batılılaşmanın sunulduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Türk Romanı, Modernleşme, Aile Kurgusu

GİRİŞ

Türk modernleşmesinin batılılaşma ya da batılılaşma yolunda oldukça kurgusal bir yaklaşımla başladığı ve hız kazandığı konusunda ortak bir kanaat olduğu söylenebilir. Bu kapsamda Türk modernleşmesinin batının ve batılı olanın sorgulanmaksızın taklit edilmesi şeklinde yol aldığı da gözlenmektedir. Tanzimat ve Meşrutiyetin Osmanlı toplumunda modernleşmenin başlangıcı olarak ele alınması mümkündür. Toplumsal yapı ve değerlerle uyumuna bakılmaksızın tüm batılı değerler ile batılı hayat tarzının taklit yoluyla topluma aktarılmasının bu dönemlerde başladığı ve yoğunlaştığı açıktır. Askeri alanda, teknolojiye, hukuk düzenlemelerinde ve ailede modernleşme çabaları artan biçimde kendini gösterir. Ancak modernleşme çabalarının karşılık bulmasının yolu, topluma aktarılma ve ikna çabalarını gerektirir. İşte bu noktada, gazeteler, dergiler, mağaza vitrinleri ve benzeri etkenler yanında dönemselsel olarak bakıldığında, romanlar çok önemli bir araç olarak karşımıza çıkar.

Türk modernleşmesi sürecinde Tanzimat dönemi romanı ile başlayan modern aile kurgusunun günümüze kadar farklı açılardan romana konu olduğu görülür. Bu noktada elbette romancıların roman yazmadaki kaygıları, önemli ölçüde belirleyicidir. Türk romanındaki gelişim seyri açısından bakıldığında romanda modernleşme kurgusu olarak ailenin yer almasında belirgin bir farklılık olup olmadığının irdelenmesi bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışmada cevap aranan temel soru şudur: “Türk modernleşmesi bağlamında, romanda kurgulanmış aileden roman kurgusu olarak aileye doğru bir dönüşümden söz edilebilir mi?” Bu soruya bağlı olarak çalışmada cevabı aranan ikinci soru ise; “Türk modernleşmesi bağlamında, romanda kurgulanmış ailenin toplumsal yansımaları ve modernleşme açısından etkileri popüler kültür araçlarının yaygınlaşmasıyla azalmış mıdır?” şeklinde ifade edilebilir.

Temelde bu iki soruya cevap arayan böyle bir çalışmanın aslında, Türk roman külliyatını bütün olarak ele alması ve kurgu olarak aileyi kullanan tüm romanları içerik ve eleştirel söylem analizi yöntemleri ile analiz etmesi beklenir. Böyle bir yöntem ve bu kapsamdaki bir çalışmanın uzun so-

luklu ve belki de birden fazla lisansüstü tez konusu olarak çalışılabileceği kabul edilecektir. Bu çalışmanın iddiası ise, kapsam ve içerik itibarıyla böylesine geniş olmayıp, konuya ilişkin farkındalık ve çerçeve oluşturmaktır. Dolayısıyla çalışmada zaman zaman belirli romanlara kısaca vurgu yapılmakla birlikte, asıl olarak genel değerlendirmeler yapılmakla yetinilecektir.

BATILAŞMA, BATILILAŞMA VE AİLEYE YANSIMASI

Osmanlı'daki çözüme ile Avrupa'daki çöküşün eşzamanlı olmasından kaynaklandığı düşünülen süreçte Batının yükselişi ve Batılı değerlerin baskın hale gelmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu süreçte, kendince çıkış yolları aranırken, Osmanlı'nın Avrupa'nın gelişmiş şehirlerine göndermiş olduğu sefirler yoluyla Batılaşma ve Batıcılık olarak isimlendirilen çözüm önerilerinin de yoğunlaştığı gözlenir. Batılaşma, yani Batının teknolojisine sahip olmakla yetinen anlayış, süreç içinde Batının tüm değerlerini savunan ve arzu eden Batılılaşma ile yer değiştirmeye başlar. Batılılaşma görüşünü savunanların kendilerini daha açıkça ifade etmeleri ise Tanzimat ile güçlenir ve nihayet İkinci Meşrutiyet ile devlet politikası haline gelir. Toplumsal yapıdaki aile, akrabalık ilişkileri, alışveriş ve tüketim kalıpları ve hayat tarzına ilişkin ciddi dönüşümler ise her şeye rağmen Cumhuriyet devriyle birlikte daha radikal değişimlerle kendini gösterecektir (Özer, 2005: 19-42). 17. yüzyıl sonlarından itibaren başlayan yenilgiler ve Batı'nın aynı dönemdeki üstünlüğü karşısında yapılan değerlendirmeler, Batının askeri ve teknoloji alanındaki değerlerinin üstünlüğü şeklinde algılanmış ve buradan hareketle Batının bu yönüyle taklit edilmesine dayalı Batıcılık ya da Batılaşma yaklaşımı kendini göstermiştir. Bu süreçten itibaren, Avrupa ile ilişkiler öncelikle Avrupa başkentlerine gönderilen sefirlerle gelişmiş ve eşzamanlı olarak lüks ürün ticaretindeki artışla özellikle Beyoğlu'nda açılan mağazalar yanında reklam ve ilanlar yoluyla bazı ailelerde hayat tarzına yansımaları hızlanmıştır. Batılaşma ya da Batıcılık yaklaşımı topyekün olarak Batılılaşma eğilim ve arzularının önünü bu şekilde açmıştır. Artık batılılaşmak isteyen kişi ve aile sayısında artış söz konusudur.

Öte yandan, gerçek bir modernliğin oluşmasının toplumsala müdahale edilmesi gereği de bilinmekteydi. Aile mevcut toplumsal yapıyı dönüştürmenin gerçek anahtarıydı. Aile, kişilerin sadece dışarıdan görülebilen davranışlarının değil, hiç kimsenin izleyemediği davranışlarının da ortaya çıktığı alanlardır. Bir bakıma yaşam tarzları, dünya görüşleri aile içinde

şekillenirler. Dolayısıyla, modernleşmenin gerçekten toplumsalın içine girebilmesi için ailenin dönüştürülmesi şarttır (Aytaç, 2007: 159). Bu kapsamda Batılılaşma arzusunun fazlasıyla taşıyanların kendileri ve ailelerine ilişkin değişim çabaları yanında, topluma mesaj verme misyonuna uygun hareket etmeleri de doğaldır.

Hiç kuşkusuz Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleri sonrası Osmanlı ailesinin Batı ile iletişim kuran belirli bir azınlık kesiminde ortaya çıkan Batılılaşma arzusu ve bunun yansımaları, devlet politikası olarak halka hemen yansımaz. Sıradan insanlar ile ailenin batılılaşmak gibi bir kaygı ve istekleri olduğu söylenemez, zira onların gündelik hayatlarında batılılaşmaya ilişkin etkileşim araçları olmayıp, muhtemelen kültürel değerleri, gelenekleri ve inançlarından vazgeçmek gibi bir amaçları da yoktur. Ancak, toplumsal değişimlere paralel olarak hiçbir kurum ve değer de aynı kalamayacağı bilinmektedir. Dolayısıyla, Osmanlı ailesi de zamanla kitle iletişim araçları ve popüler kültürle birlikte değişime açık hale gelecektir.

Osmanlı'da oldukça dar sayılabilecek bir çevrede başlayan batılılaşma eğilimlerinin zamanla ve nihayet Cumhuriyet'in ilk yıllarında yoğunlaşması, bu çabaların bireyselden kitlesele geçişini de gösterir. Nitekim, İkinci Meşrutiyet öncesi romanlara yansımış olan Osmanlı aile yapısındaki çözümler her ne kadar kriz boyutunda görülüyor olsa da, özellikle savaş yılları sonrasında 1920'lerde 'aile buhranı' ifadesi kullanılmaya başlanmış; kuşaklar arası çatışma ve Batı yaşam tarzı içindeki genç kuşakların ve özellikle kadınların geleneksel değerlerden uzaklaştığı, yaşlıların ise bu durum karşısında çaresiz kaldığı tasvir edilmiştir (Özer, 2005: 222). Modern Türk ailesi inşa etme çabaları 20. yüzyıl ile hızlanmakta, bu durum dönemin önemli kitle iletişim araçlarına da yansımaktadır. Tüccarzade İbrahim Hilmi'nin "Aile Hayatımızda Avrupalılaşmanın Tesiri" başlıklı makalesinde, şark tipi aile yerilirken, garp tipi aile her türlü övgüye konu edilmektedir (H. Çığıracan, 1332'den aktaran; Canatan ve Yıldırım, 2009: 164-171).

Batılılaşma süreci başlangıçtaki sınırlarıyla kalmayacak ve daha kapsayıcı bir kavram ve bütünlük olarak modernleşme ile karşımıza çıkacaktır. Modernleşmenin toplumsal bağlamı ise modern aileyi hem icat eder hem de doğurur. Bu yönüyle modern aile sanayi ve aydınlanma hareketlerinin somut toplum şartlarında ortaya çıkar, üretim biçimlerine katkı, kazanç ve harcama yapısıyla küçülür, parçalanır, kadın aile dışında rol alır ve kadın erkek ilişkileri mahremiyet dönüşüme uğrar ve dolayısıyla modern aile bir

gerçeklik olarak karşımıza çıkar. Öte yandan modernitenin yücelttiği değer ve idealler bağlamında, eşitlikçi, mutlu, özgür, bağımsız, varlıklı vb. vurgularla bir aile imgesi üretilir (Canatan ve Yıldırım, 2009: 152).

Osmanlı'da ailenin dönüşümüne ilişkin belirgin bir devlet politikası olmasa da, ailede de bir dönüşümün her bölge ve şehirde ve her aile tipinde aynı olmamakla birlikte, ailenin önemli değişimi hızlanarak yaşadığı da gözlenmektedir. Bu konuda pek çok kaynaktan yararlanılarak ayrıntılı araştırmalar yapılabilir. Türk romanının ortaya çıkışı ve gelişiminin Osmanlı Batılılaşması ve ailedeki dönüşümle aynı zamana denk gelmesi bağlamında, özellikle romanın ailenin modernleşme serencamı bakımından çok önemli bir kaynak olduğu söylenebilir. Nitekim Şerif Mardin, konuya ilişkin olarak Osmanlı romanı, Türk modernleşmesini incelemek için az yararlanılmış bir kaynaktır, oysa birçok roman yazıldıkları zamana ait İstanbul seçkin çevrelerinin durumu hakkında bize önemli bilgiler verir; bu kaynaklar ayrıca Osmanlı aydınlarının sosyal değişimin getirdiği sorunlara nasıl yaklaştıklarını da belgeler derken (Mardin, 1994: 30-31); İlber Ortaylı'nın ifade ettiği gibi; özellikle sosyal değişimin hızlandığı 19. yüzyıl için muhtelif aile tiplerinin günlük yaşayışı, sosyo-kültürel davranış kalıpları, tüketim ve kazançlarına ilişkin araştırmalar, sınırlı sayıdaki hatırat, her yerde pek düzenli olmayan nüfus kayıtları, seyahatnameler ve kuşkusuz romanların ve hikâyelerin taranarak yapılması gerekmektedir (Ortaylı, 2004: 132).

Batılılaşma yolunda ailenin dönüşümü devlet politikası konusu yapılamadığı gibi, henüz kitle iletişim araçlarıyla da tanışmamış olan topluma dönemin romancılarının etkide bulunmak istedikleri ve kendileri açısından aileyi modernleştirme misyonunu üstlendikleri söylenebilir. Bu misyonları doğrultusunda ilk Türk romancılarının önce aileyi romanlaştırırken cimri davrandıkları, bilahare sun'î aileler üzerinden mesaj vermeye çalıştıkları belirtilir (Yetiş, 2010: 276). Öte yandan Türk romanında aile, kapısı çalınan ilk kurumsal yapı olmuştur. Nitekim Fatih Andı bu hususu şu şekilde dile getirir (Andı, 2010: 153):

“Ait olduğu ve geldiği kültürün ve dünya görüşünün ‘porter’lerinden birisi olarak edebiyatımızda arz-ı endâm edişinden itibaren romanın ilk çaldığı kapı, misafir (veyahut müdahil) olduğu ilk mahrem meclis, Osmanlı'nın geleneksel toplum yapısının hatasıyla sevabıyla sırrını hâlâ koruyan, fakat bununla birlikte yaşanan sosyal zelzenenin titreşimlerini bünyesinde içten içe hisseden çekirdek kurumu olan ailedir. Aile, Türk roma-

nının sosyale çekingen ve acemi açılışının 'masdar'ı olmuş, bu 'ayna tür', 'ev'in içinden sokağa, 'agora'ya tedricen ve ihtiyatla çıkmıştır."

Batılılaşma yolunda ilk romandaki Batıcı seçkinlerin, kendilerini Türk modernleşmesinin batıda yaşanan siyasal ve kültürel değişimlerle ilgisiz olarak ve tamamen batı medeniyet dairesine girmiş olmanın mecburiyeti altında hissetmelerinden kaynaklanan kolaycı ve aktarmacı bir tarzı tercih ettikleri görülür. Bu nedenle ilk romanlarda Batıcı seçkinlerin, yeniliğin kapsamı ve sınırlarını belirleyen önerilerini popüler bir uygulamayla, romana dökmeyi seçtikleri bir geleneğin de başlatıldığı anlaşılmaktadır (Şan, 2004: 125). Bu Batıcı seçkin yazarların, Osmanlı kültürünün kapsamlı ve mutlak egemenliğine birkaç batıcı yeniliğin zahmetsizce sindirilebileceği ve bu sindirmenin de yararlı olacağı konusunda ortak bir görüşe sahip olduklarına ilişkin görüşler (Parla, 1990: 12) yanında, kısmen de olsa önerilen batılı aile tipinde de yanlışlıklara vurgu yapılmaya çalışıldığı gözlenmektedir. Örneğin, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Mürebbiye adlı romanının başkahramanı Anjel'in şahsındaki batılı değerler bir taraftan övülür ancak aynı zamanda iyi tetkik edilmezse, toplumu temelden sarsabilecek çöküntülere yol açacağı da açıkça ifade edilmektedir (Tüzer, 2011: 1282-1283). Bir diğer ifadeyle, birçok romanda yazarlar doğru buldukları toplumsal düzeni savunmak için aileyi bir örnek olarak kullanırken ve özellikle de zayıf romanlarda bu husus hissedilir ve kuru bir fikir beyanı olarak kalırken, özellikle Halit Ziya Uşaklıgil, Reşat Nuri Güntekin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Ahmet Hamdi Tanpınar gibi güçlü romancıların hem aile kurumunu hem de toplumsal düzeni eleştirdikleri görülmektedir (Esen, 1997: 251).

Batılılaşmayı kendine tek çıkar yol edinmiş tiplerin 19. ve 20. yüzyılın ortasına kadar Türk romanında beliren yegane somut karakterler olduğu, bu karakterlerin tekrar tekrar gerek komik ve gerekse trajik olarak kültürlerine ihanet eden ve kaçınılması gereken tipler olarak ortaya çıktıklarını belirten Mardin, bu tür alışılmamış düzeydeki batı taklidinin aslında dar bir çevrede yaşandığını ve batılılaşmayı hicvedici yaklaşımın Türk kültüründe sosyal denetim adına gerçekleşen bir yaklaşım olduğunu ifade eder (Mardin, 1994: 41-45). Bu durumda, konumuz açısından Türk romanında uzun süre kurgulanmış bir ailenin modernleşme adına kullanılmaya çalışıldığı, ama aynı zamanda çok sayıda romancının sosyal kontrol adına da hareket etme ihtiyacı içinde olduğu anlaşılabilir.

Batılılaşma veya modernleşme sürecinde aile kurumunun önemli bir imge olarak görüldüğüne ilişkin bu genel değerlendirmeden sonra, çalışmanın asıl konusunu oluşturan modernleşme kurgusu olarak ailenin Türk romanına konu oluşunun kendi içindeki değişimi irdelenecektir. Bu irdeleme, girişte de ifade edildiği üzere, modernleşme sürecinde Türk romanında kurgulanmış bir aileden, zaman içinde roman kurgusu olarak gerçek ailenin aktarımına doğru bir yöneliş olup olmadığının genel hatlarıyla ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır. Bir diğer deyişle, çalışmanın bundan sonraki kısmında modernleştirici bir araç olarak aile kurgusundan modern ailenin sunumuna doğru bir yöneliş olup olmadığı, detaya inilmeksizin irdelenmeye çalışılmaktadır.

MODERNLEŞME ARACI OLARAK KURGULANMIŞ AİLE ROMANI

Modernleşme çabasında devlet politikaları ile hukuki düzenlemeler ve siyasal tercihler kullanılabilir, ancak gelenekleri itibariyle oldukça köklü medeniyeti olduğu bilinen toplumlarda, toplumsal değişim ve toplumu oluşturan önemli bir kurum olarak ailenin modernleşmesinin sadece bu kurumsal düzenlemelerle gerçekleşmeyeceği açıktır. Bu gerçeklikten hareketle, Osmanlı'daki Batılılaşma hareketleri ya da daha genel ifadesiyle Türk modernleşmesinde ailenin modernleştirilmesi zorunluluktur. Kitle iletişim araçlarının yaygın olmaması, popüler kültürün henüz toplumsal hayata yansımadağı ve kısmen gazetenin iletişim aracı olarak kullandığı Osmanlı toplumunda Batılılaşma hayalinde roman oldukça önemli bir araç olarak karşımıza çıkar.

Roman özü itibariyle, anlatıya dayalı ve hayatın anlatılmasını esas alan metindir. Hayatın anlatılmasında ayrıntıların estetikle bütünleştirilerek verilmesi, kişilerin, yerlerin ve ilişkilerin ayrıntılı ve süslenerek anlatılması, romanın öne çıkan özellikleridir. Bu noktada dil ve dilin kullanımı roman yazarının en önemli aracıdır. Yine romancının yaşadığı topluma mesajlarında okuyucu kitlenin kabul sınırları da önemlidir. Ailenin Batılılaşma çabalarına rağmen mahremiyet yapısının önemli olarak algılandığı ve Türkçe'nin ilk romanların yazıldığı dönemlere ilişkin romanda ayrıntı ve estetik açısından yetersizlikleri dikkate alındığında, ailenin içini romana olduğu gibi ve ayrıntılarının süslenerek aktarılması çok zordu (Yetiş, 2010: 276). Bu yüzden, Tanzimat döneminden başlatılan ve 20. yüzyıl başlarına kadar süren dönemdeki Türk romanının ilk örneklerine ilişkin

olarak yapılan; “bu romanların hemen tamamının dönemin romancısının sosyal bakış açısına sıkı sıkıya bağlı olduğu yargısı” (Narlı, 2009: 34), ilk dönem Türk romanında kurgulanmış bir aile üzerinden ailenin batılılaşmasını özendiren bir sunumun ön plana çıkmasını daha kolay açıklayabilir.

Türk edebiyatının bugünkü anlamıyla 1862’de Fenelon’un *Telemaque* adlı romanının Yusuf Kâmil Paşa tarafından tercümesi ile romanla tanıştığı ve Yusuf Kâmil Paşa’nın bu eseri, içinde “hikmetler” bulunduğu ve kimi yerlerinde “zamane padişahının bazı iyi vasıflarını gösterecek noktalara rastlanacağı ...” için tercüme ettiği söylenir (Özön, 1985, 115). İlk Türk romancılarının Fransız romanının etkisinde kaldığı açık olmakla birlikte, doğu hikâye geleneği ile Osmanlı şiiri ile Divan Edebiyatı geleneğinin zengin entelektüel içeriğinden kaynaklanan birtakım örnekleri de içinde barındırır (Finn, 1984: 9). Tanzimatla birlikte Türkçe olarak ilk telif roman, 1873 yılında Şemseddin Sami tarafından yazılan *Taşşuk-ı Tal’at ve Fitnat* adlı eserdir. Ancak roman formunda ciddi ilk romancılar olarak Ahmet Mithat Efendi ile Namık Kemal kabul edilir. Ahmet Mithat Efendi’nin romanlarında batılılaşma karşısında bilgisiz kalan geniş toplumsal kitleye mesaj vermek esas olup, bu yüzden romanda sade dil kullanır ve estetik gibi bir amacı yoktur. Roman yazmaktaki amacını: “Türk halkının çağdaş medeniyete uymayan düşünüş ve yaşayış tarzını değiştirmek” olarak ifade eder. Buna karşılık Namık Kemal ise romanını süsler ve okuyucu açısından eğlenceli hale getirmekte, ancak okuyanın bu eğlenceden birtakım çıkarımlarının olacağını da belirtmektedir (Issı, 2010: 22-23). Bununla birlikte, Tanzimat yazarlarının romanın işlevi konusunda aynı görüşte olmadıkları, ilk romancılarımızın romanı çağdaş uygarlığa ulaştıran önemli bir araç olarak görmekle ve ahlâk sorununa çok önem vermekle birlikte, örneğin Namık Kemal, özgürlük, eşitlik ve vatan gibi siyasal rengi olan fikirleri aşımaya çalışırken, Ahmet Mithat ise romancılık ve gazeteciliğini kullanarak halkın daha çok kültürlerini artırmayı amaç edinmiştir (Moran, 2010: 18-19).

Tanzimat döneminin ve aynı zamanda Türk romanının bu ilklerinde batılılaşma sancılarının izleri net olarak gözlenir. Bu ilk dönemin romancılarının gerek kişilikleri ve hayat tarzları ve gerekse ideolojik bakışları bir taraftan, batılılaşma değerlerinin toplumsal kabulünün ve özellikle de aile kurumu içinde kabul edilmesinin zorlukları diğer taraftan dikkate alındığında, bu ilk romanlarda aile kurgusunda batılılaşmaya özendirme ile batılılaşmanın çarpık sonuçlarının eşzamanlı olarak sunulması, özellikle ro-

mancının bakış açısına yatkın bir şekilde sunulduğu anlaşılabilir. Ahmet Mithat'ın *Felâhî Bey'le Rakım Efendi* (1875), Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Şık* (1888) ve *Metres* (1897), Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* (1895), romanlarında, batılılaşma döneminde Türk aile yapısının nasıl derinden etkilendiği irdelenir (Çetin, 2010: 39-40). Ancak her halükarda kurgulanmış bir aile yapısının artan oranda Türk romanlarında yer almaya başladığı görülebilir. Bu sayılan romanlarda her ne kadar batılılaşmanın getirdiği bir illet olarak alafrangalık, eleştiri konusu yapılmaya çalışılsa da, bu romanlardaki tiplerden hareketle aslında romancının farkında olarak ya da olmayarak batılı aile kurgusu söz konusudur ve bu kurgulanmış aile üzerinden eleştirilen yönler olsa da, okuyucuda batılı kurgulanmış aileye doğru bir özlem uyandırma ihtimali de az olmasa gerektir. Zira bu ilk romanlar, yaratıcılarının/yazarlarının algılarını, büyük ölçüde paylaşan bir okura, yine tanıdık bir yaşam aracılığı ile seslenmektedir (Şan, 2004: 134). Yani ilk Türk romanlarının yazarlarında bir yönüyle alafrangalılışmanın olumsuzluklarına vurgu yapılırken, diğer yandan ise okuyucu kitlesinin batılılaştırılmasının yolu olarak roman önemli bir araç olarak görülür. Bu kapsamda ilk dönem Türk romanında önemli oranda batılılaşmaya açık, modernleşmeyi arzu eden bir yapıda kurgulanan aileler üzerinden her ne kadar olumsuzla yönelik mesajlar olsa da, kurgulanmış batılı tipi aile algısının arzu edilirliliğine katkı, bu romanlar üzerinden azımsanamayacak ölçüdedir.

Berna Moran, 1950'lere kadarki Türk romanının sorunsalını büyük ölçüde Batılılaşma hareketinin belirlediğini, bu dönemin en tanınmış yazarlarına bakıldığında hemen hepsinin Batılılaşma sorununa eğildiğini ifade eder ve Batılılaşmanın, Türk romanının ana sorunsalını oluşturmakla kalmayıp, aynı zamanda onun işlevini, kuruluşunu ve tiplerini de önemli ölçüde belirlediğini ifade eder (Moran,2010: 24).

Bu döneme ilişkin romancı olarak da özellikle dikkat çeken bir isim olan Hüseyin Rahmi Gürpınar ile onun romanlarını kısmen ayrı olarak değerlendirmekte fayda vardır. Gürpınar'ın, yazmış olduğu döneme ilişkin yaklaşık elli yıllık İstanbul'un farklı aile tipleri ve geleneklerini tarihsel olmaktan uzak ve ilgili dönemle ilişkilendirmeksizin yazdığı belirtilmektedir (Moran, 2010: 152). Parasal ilişkiler, aşk, aldatma ve aldanma temaları ağır basar. Gürpınar'ın romanlarında bu temalar üzerinden toplumsal gerçeklikler İstanbul özelinde anlatılmaya çalışılır. Gürpınar romanlarında dine, geleneklere, yerleşmiş düşüncelere dayalı Osmanlı zihniyeti ile Ba-

tı'nın akla, bilime dayalı pozitivist zihniyeti karşıtlığı şeklinde ortaya koymuş olduğu Batı-Doğu sorununu, eski kafa, yeni kafa olarak somutlaştırır, İki tarafın görüşlerini tartışmak üzere sahneler hazırlar ya da romanın olayları arasına bir nutuk sıkıştırmak suretiyle olay örgüsüne müdahale eder (Moran, 2010: 325). Romanındaki temel kurgunun yeni kafalı tipler, aileler yoluyla modern kişi ve aile kurgusu olduğu söylenebilir.

Bu dönemin son temsilcisi olarak sayılabilecek yine önemli bir diğer romancımız ise hiç şüphesiz, Ahmet Hamdi Tanpınar'dır. Huzur romanında batılılaşmayı överken, batılı değerlerin salt yeterli olmayabileceğini, estetik ve etik olana yönelik arayışları da öne çıkarmaya çalışır. Dolayısıyla, romandaki karşıtlık ne Doğu- Batı değerleri, ne materyalizm ve idealizm arasındaki karşıtlıktır. Mümtaz karakterinde sanat ve estetiğe değer verilirken, aynı zamanda bu değerlerin toplumsal sorunlara duyarsız kalması da eleştirilir (Moran, 2010: 329-330). Aslında Huzur romanı ile Tanpınar'ın Mümtaz tiplmesi ile kendini ve iç dünyasındaki sorunsalları romanlaştırdığı söylenir (Bakırcıoğlu, 2009: 158). Saatleri Ayarlama Enstitüsü romanında ise Tanpınar'ın hiciv yüklü bir kurgu ile iş değerlerinin ne denli yozlaştığı ve bunun da toplumsal sorunlar ile ahlâkî çözümlenin önünü nasıl açtığı gözler önüne serilmeye çalışılır. Tanpınar'ın romanlarında doğrudan aile kurgusu ön planda olmamakla birlikte, değerler ve Doğu- Batı değer çatışması üzerinden aile kurgularını okumak mümkün gözükmektedir.

Türk romanının ilklerine ilişkin genel değerlendirme yapılacak olursa; batılılaşma arzusunun yanında, batılılaşmanın ortaya çıkardığı tiplmeler üzerinden ahlâk problemlerine ışık tutulduğu, bu tiplmelerin aile yapısındaki bozulmalara yol açtığı vurgusu gözlemlenir. Ancak bu eleştirel roman kurgularına rağmen, ilk dönem romancılarımızın ailenin batılılaşması, modernleşmesi arzuları da içten içe hissedilebilir. Bu arzusunun dönemin sosyal, kültürel ve toplumsal şartları dikkate alındığında, doğrudan ve toplum içindeki aile yapısından hareketle romana yansıtılmasının muhtemelen uygun olmayacağı kanaatiyle, tiplmeler üzerinden kurgulanmış aile örnekleri aktarılır. Bu kurgu aileler üzerinden roman yazarlarının bir yandan ailedeki bozulmalara yönelik eleştirileri vardır, ama diğer yandan da bu kurgu ailelerin batılılaşmanın ilerici ve modern özelliklerinin kazanılmasına yönelik arzuları açıkça olmasa da hissedilir.

Dolayısıyla, ilk dönem Türk romanında modernleşme aracı olarak kurgu aileler sahnededir. Nükhet Esen'in dökümanter çalışmasındaki özetten

de anlaşılabilirliği gibi, 1870- 1950 yılları arasındaki romanların çok büyük bölümündeki aileler tek çocuklu çekirdek aile, önemli bir kısmının konak ya da köşkte ikamet ettiği, hizmetkârlarının olduğu, yazları adaya gittikleri ve kışları da genellikle Nişantaşı ve Beyoğlu gibi dönemin gelişmiş ve lüks semtlerinde yaşadıkları görülür (Esen, 1997: 208-212). Bu durumun ortalama Türk ailesini yansıttığını söylemek mümkün değildir. Roman üzerinden kurgulanmış bu tür aileler ile modernleşmenin önu açılmak istenir. Bilahare Meşrutiyet ve Cumhuriyet ile birlikte yasal düzenlemelerin de desteği ile kurgulanmış ailelerin modernleşmesini sağlayacak adımların tamamlanmaya çalışıldığı söylenebilir.

ROMAN KURGUSU OLARAK GERÇEK HAYATTAN AİLENİN ROMANI

1945 ve sonrası Türk toplumsal ve siyasal yapısında önemli kırılmalar ve değişimlerin yaşandığı süreçtir. Cumhuriyet, oluşturmak istediği birey ve aile yapısının oluşmasını devrimler yoluyla yapmaya çalışmıştır. Bu yıllardan itibaren kendisine giydirilmek istenilen modernleşme gömleğinin kendi rızası dışında olmasına arzulamayan talepler bu yıllardan itibaren artmaya başlamıştır. Toplumsal sıkıntılar yaşanır ve modernleştirici gömlek giydirilmeye çalışılırken, elit bir kesimin yaşantıları da daha belirgin olmaya ve bu durum toplumu rahatsız etmeye başlamıştır. Yine bu süreçte, baskıcı uygulamalar ile geleneksel değerlerin yok sayılmaya ve yasaklanmaya çalışıldığı da görülmektedir. Tüm bu gelişmeler, toplumsal taleplerin farklı açılardan belirmesine ve dile getirilmesine yol açmıştır.

Bir yandan modernleşmeyi tektipleştirici bir mantıkla yaşamak istemeyen birey ve aileler, diğer taraftan ise, modernizm sonrası ortaya çıkan ve geniş kesimler tarafından bilinir hale gelen nimetlerden de yararlanma istek ve arzularını ifade etmeye başlamıştır. Köyden kente göçler, ekonomik özgürlüklerin ele alınmak istenmesi, hayat standartlarını yükseltmeye çalışılması, daha iyi koşullarda çalışma istekleri görünür olmuştur. 1950'li yıllardan itibaren eş zamanlı olarak dünyadaki ideolojik gelişmelerin yansımaları da elbette olmuştur. Bu taleplerin ideolojik tercihlerle birlikte farklı yansımaları toplumsal hayatı, bireyi ve aileleri de elbette etkilemiştir.

Bu gelişmelerin aile yapılarına modernleştirici etkiler yanında kırılğan etkiler de yaptığı rahatlıkla söylenebilir. Çünkü bir yandan köyden kente göç ve ailede çalışan birey sayısının artması ve ekonomik özgürlüklerin ortaya çıkması, diğer yandan eğitim düzeylerinin yetersizliği ya da ideo-

lojik bağlanmaların yüzeysel olması gibi sebepler, birey ve ailenin modernleşmesi içselleştirilemeden yüzeysel kalmış ve değer çatışmaları ile kırılmalıklara yol açmıştır.

Dönemin bu genel karakteristiği bağlamında Türk romanında da modernleşme aracı olarak kurgulanmış aile yerine, roman kurgusu olarak yaşayan aileden kesitlerin roman konusu olarak ağırlık kazandığı anlaşılmaktadır. Bu döneme ilişkin çok sayıda malzemenin kendini göstermesi ve ailenin eskiye oranla daha görünür hale gelmesi, modernleşme aracı olarak kurgulanmış bir ailenin romanda aktarımının çok anlamlı ve arınan bir durum olmayacağı açıktır. Buradan hareketle, elbette romancının zihinsel kurgusu ve niyetlerini tek tek bilmek mümkün olmamakla birlikte, muhtemelen dönemin romanlarında modernleşme aracı olarak kurgulanmış ailelere çok fazla ihtiyaç yoktur. Köyden kente göçün, işsizliğin, değer çatışmasının, iş yerlerinin, çalışan kadının, işyerinde kadına yaklaşımın, ideolojik yaklaşımların ve çatışmaların ve gelişen popüler kültürün aile ve birey üzerindeki derin etkileri üzerinden roman kurgulamak artık daha uygun gözükmektedir. Dolayısıyla bu dönem, yaşayan örneklerden yola çıkarak ailelerin roman sanatı da kullanılarak romana yansıtılmasını hızlandırmıştır. Aslında bu durum, içinde doğduğu ortamdan bağımsız bir edebiyatın, insanların algılama ve tüketme biçimlerinden bağımsız bir edebi metnin olmayacağı görüşü ile de tamamen desteklenmektedir (Eagleton, 1996: 170'den aktaran, Çayır, 2008: 23). Romancılarımızın roman tekniği bakımından gelişmelerinin de böyle bir değişimde etkili olduğunu söylemek mümkün gözükmektedir.

Toplumsal, sosyal, siyasal ve kültürel gelişmeler bağlamında bu dönem romanlarında köy ailesi, köyden kente göçüşün aileler üzerindeki etkileri, kadınların iş dünyasında yer alması, çalışma ortamlarına ilişkin talepler, işçi-işveren ilişkileri, kentli olmanın statü göstergelerine yansımaları ve değer değişimi yanında ideolojik farklılık ve çatışmalar da roman konusu olmuştur. Köy romanları, işçi sınıfı ve sorunlarının işlendiği romanlar, büyük şehirlere göç, aydınların kırılmaları ve belirgin farklı ideolojilerin irdelendiği çok sayıdaki romanın genel bir değerlendirmesini yapan Yalçın, bu anlamda 20. yüzyıl Türk romanının genel bir değerlendirmesini yaptığını söylemekte ve bu dönem romanlarının Türk okuyucusuna olağanüstü genişlikte bir coğrafyayı, olağanüstü derinlikte tarih bilgisini, şaşırtacak büyüklükte geniş kültür çeşitliliğini sunduğunu ifade eder (Yalçın,2003: 11-13). Tüm bu romanlarda aileler modernleştirici bir kurgu aracı olarak

değil, gerçekliğin roman tekniği ile aktarılmasının bir aracı olarak kullanılmıştır. İlk dönem modernleşme kurgusu aile yerine romanda artık gerçekliğe ayna olmak üzere yaşanmış gerçekliklerden hareketle aile örnekleri romanlara yansıtılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla aile modernleştirme aracı olarak değil, roman kurgusu içinde yansıtıcı bir rol almaya başlamıştır.

Ailenin roman konusu olma bakımından bu ciddi kırılmada, tek başına toplumsal değişimin açıklayıcı olmayacağı söylenebilir. Bu gelişmeler yanında dönemselsel olarak eş zamanlı bir biçimde kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, televizyonun iletişim aracı olarak görsel malzemeyi bolca sunması ve popüler kültür üretim mekanizmaları olarak, müzik, sinema ve genel olarak medya araçlarının var olanı göstermesi nedeniyle, kurgu yerine gerçeğin estetize edilmesi edebiyat ve roman açısından da daha anlamlı hale gelmiştir. Ancak bu süreçte görsel ve popüler kültürün baskın hale gelmesi ile modernleştirici araç olarak romanın ilk yıllardaki etkisinin fazlasıyla azaldığı da bir gerçektir. Bu durumda romanın ayakta kalabilmesi, kurgu olarak aileyi işlemesi ile değil, olsa olsa gerçek ailenin estetize edilmiş ve roman tekniklerinin geliştirilmesi ve etkili kullanılması ile mümkün olabilecektir. Bu dönem romancılarının da yapmaya çalıştıkları büyük ölçüde budur. Başka bir deyişle, görsel iletişim ve popüler kültür araçlarının baskın hale gelmesi, bu araçların modernleştirici etkilerini artırdığı için, yeni dönem Türk romanında kurgulanmış aileler değil, gerçek ailelerin estetikleştirilmiş, roman sanatı ile süslenmeye çalışılmış halleri ile karşı karşıya olduğumuz söylenebilir.

Türk romanında kurgulanmış aile yapısının hâkim olduğu, yaklaşık 1950'li yıllara kadarki ilk dönemde anlatılan İstanbul aileleri genelde üst sınıf ailelerdir. Çoğunda hizmetkârlar vardır. Bu aileler bir veya iki çocuk sahibi çekirdek ailedirler. Genelde aile reisi erkektir, ama kadınların aile reisi olduğu çok sayıda roman da vardır. Romanda gerçek ailenin yansıtılmasına ilişkin ikinci dönemde ise, İstanbul dışındaki aileler, köyün çok zor şartlarının aileyi parçalayan unsur olarak gösterilmesi, parasızlığın sebep olduğu aile içi geçimsizlikler ve para kazanmak için yapılan göçlerin aileyi parçalaması daha gerçekçi olarak romana yansır. Bu romanlarda da genellikle, ataerkil aile içinde erkek tahakkümü ve kadının ezilmesi işlenir (Esen, 2010: 202). Başka bir ifadeyle, bu dönemdeki romanda önceki dönemdeki modern aile kurgusu yerine aile gerçeğinin yansıtılma çabası olarak vardır. Ancak bu yansıtılmada, ailenin önceki döneme göre bir bü-

tünlük içinde romana konu olmasından ziyade ailenin dağılışı ve tipler üzerinden gidildiği görülür. Bu durumun zamanla kalıp fikirler halinde yansıtıldığı, köylü fertlerin kalıp fikirlerle kuklalara çevrildikleri ve hem bu sebeple hem de köyden şehre göç edenlerin iş çevreleri ile evlerinde boğuştukları şartları anlatmayı hedefleyen gecekondü edebiyatının başlamasıyla son bulduğu ifade edilir (Enginün, 2008: 347). 1970'li yıllarda ideolojik ayrışmaların işçi hakları ve sosyal içeriklerle romandaki sunumunun artmasıyla, yine ailenin toplu olarak değil de fertler üzerinden parçalı bir şekilde romana yansıdığı gözlenir. Ancak her durumda, romandaki aile ve fertler, yazarın dünyaya bakışı ile ilintili olarak gerçekliğin ya da yazarının görüşünün yansıtılması şeklinde karşımıza çıkar.

Gerçek ailelerin estetize edildiği romanların elbette tek tip olduğu ya da tek bir bakış açısıyla yazıldıkları söylenemez. Roman, yazarının zihin dünyası ve amacından bağımsız değildir. Türk romanında da yaklaşık son altmış yıllık dönem göz önüne alındığında, farklı ideolojik bakış açıları, göç, aile değerleri, işçi-işveren ilişkileri, kentlilik bilinci ve dindarlık algılarına göre farklı yaklaşımların romanlara yansıdığı açıkça gözlemlenebilir ve bu da elbette doğal karşılanmalıdır. Salt ideolojik bakış açısıyla aileyi ve onun hayat tarzı ile tüketim kalıplarını model olarak sunmaya ya da göstermeye çalışan romanların zamanla ideolojiden arınmış bir içerikle karşımıza çıktığı gözlenir. 1980'li yıllara kadar ideolojik bağnazlık ve taraftarlığın gerçekliği ve roman sanatına ilişkin estetiği de bazı romancılarda azalttığı açıktır. Bu tür romanlarda aile kurgularının ve hayat tarzlarının çoğunlukla ideolojik kırılğanlıklarla sınırlı kaldığı, bu dönem sonrasında ise ideolojik saplantılardan arınmışlığın romana ve romancılara yansıdığı söylenebilir. Kenan Çayır benzer bir durumu, 1970'li yıllarda İslâmi kesimde hidayete ermenin yolu olarak başlayan romanın, 1980'li yıllarda muhtemelen liberal politikaların da etkisiyle daha estetize edilmiş bir biçime ve nihayet 1990'larda ise eleştirel bakış açılarının da yer aldığı kendi içinde hayat tarzı eleştirilerine açık romanlara doğru bir evrilme olduğunu ifade etmek suretiyle, ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır (Çayır, 2008). Benzer bir çalışma laik hayat tarzına ilişkin yapılmış olsa, tıpatıp olmasa da yaklaşık sonuçların çıkacağı düşünülmektedir.

Bu döneme ilişkin Sevgi Soysal, Oğuz Atay ve Orhan Pamuk romanlarında farklı bakış açılarından hareketle farklı gerçeklikler kendini romanda bulurken, İslâmi kesimden de mesaj verme aracı olarak Müslüman aile formunun Emine Şenlikoğlu, Hekimoğlu İsmail (Ömer Okçu) ve Ah-

met Günbay Yıldız başta olmak üzere romancılar aracılığı ile kullanılmaya başlandığı gözlenir. Elbette aynı döneme ilişkin hemen her yazarın kendi bakış açısından aile ve ailenin hallerine vurgu yaptığı söylenebilir. Burada konumuz açısından önemli olan husus, ailenin modernleşme kurgusu olarak romanda yer almaktan öte, yaşanan aile gerçekliklerinin değişik formlar üzerinden, bütüncül bir aile ya da ailenin halleri olarak romana yansıtılma ihtiyacı ya da aracı olarak kullanılma durumu olduğu özellikle vurgulanmalıdır.

SONUÇ YERİNE

Bu çalışmanın temel sorunsalı olarak; “Türk modernleşmesi bağlamında, romanda kurgulanmış aileden roman kurgusu olarak aileye doğru bir dönüşümden söz edilebilir mi?” sorusuna, genel olarak evet cevabı verilebileceği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Türk romanının ortaya çıkış döneminin şartları dikkate alındığında, ailenin görünür hale getirilmesi ve modernleşme aracı olarak kullanılmasının çok önemli bir araç olarak görüldüğü söylenebilir. Bu ihtiyaca karşılık da batılılaşma veya modernleşme kaygısı ile kurgulanmış aile prototipleri üzerinden romanda ailenin kullanımını çok uzun süre Türk romanında yer bulmuştur. Bu şekilde, aynı zamanda devlet politikası olarak modernleşmenin topluma yaygınlaştırılmasının da o döneme ilişkin çok önemli aracı olarak romanın kullanıldığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Çalışmanın temel sorunsalına ek olarak çalışmada cevabı aranan ikinci soru ise; “Türk modernleşmesi bağlamında, romanda kurgulanmış ailenin toplumsal yansımaları ve modernleşme açısından etkileri popüler kültür araçlarının yaygınlaşmasıyla azalmış mıdır?” idi. Bu sorunun cevabı olarak da yine evet denebilir. Özellikle 1970 ve sonrası dönem ile 1980 sonrasına baktığımızda, popüler kültür araçlarının ve kitle iletişiminin yaygınlaşmasıyla romanın modernleştirici etkisinin azaldığı, popüler kültür araçları olarak sırasıyla, radyo, televizyon, dergiler, sinema ve tiyatroyun yaygınlaşması ve bilahare internetin devreye girmesiyle, ailenin modernleşmesine katkı bakımından romanın etki bakımından oldukça alt sıralara indiği rahatlıkla söylenebilir.

Elbette, bu çalışmanın amaçları arasında, roman tekniği üzerinden bir değerlendirme bulunmamaktadır. Bu yüzden, modernleşme kurgusu olarak ailenin Türk romanında kullanımına ilişkin başka araştırmalarda, konu roman tekniği boyutundan da incelenebilir. Öte yandan, Türk romanında 2000’li yıllar sonrasına ilişkin de toplumsal hayatta pek çok alanda

yansımasını bulan postmodern eğilimlerin de rolü gözükmemektedir. Bu durum, hem roman tekniği hem de roman kurgusu bakımından kendisini göstermektedir. Dolayısıyla, özellikle son döneme ilişkin Türk romanındaki aile kurgusu ya da vurgusunun postmodern eğilimler ve romandaki postmodern yaklaşımlar yönüyle de incelenmesi anlamlı sonuçlar ortaya koyabilir. Yine bir başka çalışma alanı olarak, ailenin dönüşümü ile romandaki dönüşüm arasında da hem kitle iletişim hem de popüler kültür kuramları açısından benzerlik ve farklılıklara vurgu yapacak çalışmaların yapılmasıyla, ailedeki postmodern dönüşümler ile romandaki ailenin postmodern dönüşümü arasındaki ilişkiler aranabilir.

KAYNAKLAR

- ANDI, M. Fatih (2010), **Roman ve Hayat**, İstanbul: Akademik Kitaplar, 3. Baskı.
- AYTAÇ, Ahmet Murat (2007), **Ailenin Serencamı – Türkiye’de Modern Aile Fikrinin Oluşması**, Ankara: Dipnot Yayınları.
- BAKIRCIOĞLU, N. Ziya (2009), **Başlangıcından Günümüze Türk Romanı – Yıllara ve Yazarlara Göre Romanımızın Tarihi**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 10. Baskı.
- CANATAN, Kadir ve YILDIRIM, Ergun (2009), **Aile Sosyolojisi**, İstanbul: Açılım Kitap.
- ÇAYIR, Kenan (2008), **Türkiye’de İslâmcılık ve İslâmi Edebiyat – Toplu Hidayet Söyleminden Yeni Bireysel Müslümanlıklara**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ÇETİN, Nurullah (2010), “II. Abdülhamit Dönemi Türk Romanı (1878-1908)”, **Hece – Türk Romanı Özel Sayısı**, Ankara: Hece Yayınları, s.39-59, 2. Basım.
- ENGİNÜN, İnci (2008), **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı**, İstanbul: Dergah Yayınları, 9. Baskı.
- ESEN, Nüket (2010), **Modern Türk Edebiyatı Üzerine Okumalar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı.
- _____(1997), **Türk Romanında Aile Kurumu 1870-1970**, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 3. Basım.
- FİNN, Robert P. (1984), **Türk Romanı – İlk Dönem 1872-1900**, Çev.: Tomris Uyar, İstanbul: Bilgi Yayınevi.

- ISSI, Ahmet Cüneyt (2010), "Türk Edebiyatının Romanla Tanışması", **Hece – Türk Romanı Özel Sayısı**, , s.20-24, Ankara: Hece Yayınları, 2. Basım
- MARDİN, Şerif (1994), **Türk Modernleşmesi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı.
- MORAN, Berna (2010), **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1 – Ahmet Mithat'tan A. Hamdi Tanpınar'a**, İstanbul: İletişim Yayınları, 22. Baskı.
- NARLI, Mehmet (2009), **Roman Ne Anlatır – Cumhuriyet Dönemi 1920-2000**, Ankara: Akçağ Basım Yayım, 2. Baskı.
- ORTAYLI, İlber (2004), **Osmanlı Toplumunda Aile**, , İstanbul: Pan Yayıncılık, 6. Basım
- ÖZER, İlbeyi (2005), **Avrupa Yolunda Batılılaşma ya da Batılılaşma**, İstanbul: Truva Yayınları.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat (1985), **Türkçede Roman**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- PARLA, Jale (1990), **Babalar ve Oğullar – Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ŞAN, Mustafa Kemal (2004), "Türk Modernleşmesine Romandan Bakmanın Önemi Üzerine", Ed., Köksal Alver, **Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri**, Ankara: Hece Yayınları, s. 117-135.
- TÜZER, İbrahim (2011), "Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın 'Mürebbiye'sinin Hallerinden Anlatının Unsurlarına", **Turkish Studies – International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 6(3), Summer, s.1277-1285.
- YALÇIN, Alemdar (2003), **Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Romanı 1946-2000**, Ankara: Akçağ Basım Yayım.
- YETİŞ, Kâzım (2010), "Türk Romanının Aile", **Hece – Türk Romanı Özel Sayısı**, Ankara: Hece Yayınları 276-279, 2. Basım.

